

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“**

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ“

ЯВОР КИРИЛОВ МИТОВ

**ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНО УСТРОЙСТВО НА
БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПОД ВИЗАНТИЙСКА ВЛАСТ**

(971–1018 Г.)

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“**

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.2 „История и археология“

Научна специалност: История на България (Средновековна българска история)

Научни ръководители:

доц. д-р Георги Н. Николов

проф. дин Иван Йорданов

София

2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на 17. 09. 2019 г. на заседание на катедра „История на България“ на Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд съдържа 203 страници и се състои от увод, съдържание, три глави, заключение, списък на използваните извори, литература и едно приложение.

Състав на научното жури:

доц. д-р Ангел Николов Николов

доц. д-р Георги Николов Николов

проф. д-р Пламен Христов Павлов

доц. д-р Николай Ангелов Кънев

доц. д-р Тодор Райчев Тодоров

Защитата на дисертацията ще се проведе на редовно заседание на научното жури на 10 януари 2020 г. в Зала 1 на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 14.00.

Материалите по защитата са на разположение в кабинет 285 на Софийски университет (втори етаж, северно крило).

Темата на настоящия дисертационен труд обхваща хронологически периода от 971 до 1018 г. Долната граница е времето, когато Византия подготвя и установява властта си в българските земи. Важен момент е превземането на Велики Преслав от войските на император Йоан I Цимисхий (969–976) през 971 г. и успешната за Византия кампания в източните предели на Българското царство. Това е и началото на уреждането на византийската провинциална система над тези земи. Като горна граница през 1018 г. се отбелязва падането на ранносредновековното Българско царство под византийска власт. През посочения период от 48 г. събитията по администрирането на българските земи са изключително динамични. Империята извършва няколко реформи докато владее българските земи, а през 986 г. нейната власт над тях е отхвърлена и след 1000 г. се налага ново изграждане на византийските административни структури. Под български земи се разбират всички земи с компактно българско население. Макар историографски темата да е изпълнена с разнообразни изследвания липсва цялостно проучване, в което да бъдат използвани и съпоставени достиженията направени от историците въз основа на писмените извори и да се съпоставят с данните от сфрагистиката. Както се вижда, в голяма част от публикуваните изследвания се срещат редица предположения и хипотези при реконструкцията на византийската администрация. Имайки предвид достиженията направени от редица учени досега, в настоящата работа са поставени следните цели:

– Въз основа на направените сфрагистични публикации и историческата литература да се проучи византийската провинциална военно-административна уредба. Подходът при работа е хронологично да бъдат подредени отделните стратегии и катепанати, създавани в хода на военните действия или в последвалите административни реформи.

– Да се използват данните от сфрагистиката за хипотетична подредба на служителите заемали административните длъжности. Имайки предвид, че много моливдовули се датират по едно и също време, това понякога е невъзможно. В такива случаи изрично това е отбелязано в текста, като е следвана подредбата на издателите на печатите.

– Да се привлекат писмените извори за историята на завладените от византия български земи, като се извлече от тях информация за създаването или предполагаемото създаване на нови административни единици.

– Имайки предвид възстановената картина на византийската администрация, да се направят изводи за нейния характер и функциониране в българските земи през периода.

– Да се направи оценка на тактиката, която Българското царство решава да използва по времето на Комитопулите с цел освобождаване на владенията от Византия български територии.

– Да бъде изготвена таблица на стратегиите и катепанатите с техните титуляри, които да са подредени хронологично.

За да бъде максимално точно това, ще бъде направен преглед на изворите, като се посочват конкретни сведения в тях за византийската администрация. Необходим е и преглед на редица моливдовули, като се търсят податки от тях за функционирането на дадена военно-административна единица. Така например, част от методите на изследване, които са приложени, са наличието на повече от един булотириони, които е притежавал един титуляр, което подсказва по-продължителен период на работа. Печати с класически византийски топоними, са по-ранни от печати носещи български имена на стратегиите. Приложен е и метода, че в процеса на завладяването на българските земи от император Йоан I

Цимисхий и император Василий II стратегиите са по-многобройни, но по-малки като територия, а в последствие, при тяхната реорганизация, те постепенно се окрупняват.

ПЪРВА ГЛАВА. ИЗГРАЖДАНЕТО И ФУНКЦИОНИРАНЕ НА ВИЗАНТИЙСКО ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНО УСТРОЙСТВО В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ (970–976 г.).

Разгледан въпросът за началните етапи на изграждане на византийското провинциално военно-административно устройство в земите на Българското царство по време на управлението на император Йоан I Цимисхий. Първа глава има четири параграфа.

ПЪРВИ ПАРАГРАФ – ПОДГОТОВКАТА НА ИМПЕРАТОР ЙОАН I ЦИМИСХИЙ (969–976) ЗА ВОЕННАТА КАМПАНИЯ СРЕЩУ РУСИТЕ В ЗЕМИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО ЦАРСТВО (970 Г.) И ИЗГРАЖДАНЕТО НА АВАНГАРДЕН ПОЯС ОТ СТРАТЕГИИ

В първия параграф е включена военно-административната организация на император Йоан I Цимисхий (969–976), извършена във връзка с подготовката за военната кампания срещу русите в земите на Българското царство, която протекла през 970 г. Така както било извършено акумулиране на военен ресурс за осъществяване на бойните действия, били усвоени и създадени едни от първите византийски стратегии върху териториите на ранносредновековното Българско царство. Те имали за цел да подсиgurят тила на императорската войска в похода.

В тази връзка била създадена стратегията **Берое** (дн. гр. Стара Загора). Според изворовия материал сражения във връзка създаването на споменатата стратегия липсват. Това довежда до заключението, че тези земи след нашествието на русите са били оплячкосани и отслабени и това улеснило завладяването им от Византия. Според изворите след като русите достигнали до Аркадиопол, те били разбити от византийската армия и

обърнати в безредно бягство. Вероятно това поражение на русите довело до тяхното изтегляне на север от Стара планина, макар и те да продължили набезите си. Във всеки случай, изворите не съобщават за сражения между византийци и руси по време на похода на Йоан I Цимисхий през 971 г. до преминаването му отвъд Стара планина. Какво е било състоянието на тези земи, и дали те не са били пострадали от плячкосването на русите, не е ясно. Интересен е и моментът, че русите не бранели старопланинските проходи, от които византийските войници толкова се страхували. Изворите представят хода на императорската войска, като парадно шествие. Въпреки това, от данните на сфрагистиката, се вижда, че административни промени са направени в тези български земи и по време на похода на Цимисхий администрацията там е функционирала. Открити са моливдовули на стратег на Берое с името Андроник, протоспатарий и стратег и Йосиф императорски протоспатарий при Хрисотриклиния и стратег. И двете серии печати се датират непосредствено в началото на похода на Цимисхий през 971 г., когато императорът имал в тила си стратегията Берое. Вероятно тя имала функциите да пази гърба на византийската войска и да осигурява подкрепа от войскови и съестни припаси по време на похода на Цимисхий.

По подобен начин била създадена и стратегия **Месемврия** (дн. гр. Несебър). В края на IX в. Византия контролирала клисура, която просъществувала през по-голямата част на X в. В края на същия век, империята отново увеличила военната сила в тази военно-административна единица, издигайки я в стратегия и дори прехвърлила стратиоти в нея. По всяка вероятност това е станало преди похода на император Йоан I Цимисхий срещу русите в земите на Българското царство, още през 970 г. От това време са запазени и два моливдовула на Никола, императорски протоспатарий и стратег на Месемврия.

Намирането по всяка вероятност и на двата моливдовула около Велики Преслав насочва към заключението, че Никола е взел участие със своите войски в похода на император Йоан I Цимисхий в Източна България през 971 г. До кога е съществувала стратегията не е известно, в по-късно време през 60-те – 70-те г. на XI в. се появил катепанат Месемврия.

За създаването на формирането на стратегията **Филипопол** е известно, че ок. 969 г. градът бил превзет и обезлюден от русите на Светослав. След битката при Аркадиопол русите се оттеглили на север от Стара планина, и това дало възможност на разквартируваните в областите Тракия и Македония византийски войски да установят контрол над крепостта вероятно към 970 г., превръщайки я в част от защитната линия подсигуряваща бъдещата кампания на Цимисхий. Към това време се отнася поставянето на стратег на Филипопол в лицето на императорският протоспатарий Константин Петър, който със своите войски е участвал в завладяването на Североизточна България от императора. След кампанията си, Император Йоан Цимисхий заселил манихеи в крепостта. Известен е и друг управител на Филипопол – Димитър, императорски протоспатарий и стратег. Постът на стратег в града вероятно не е продължил дълго, тъй като между 971–975 г. стратегия Филипопол не се споменава в Ескориалската тактика, както не се споменава и стратегията Македония, а вместо тях на едно от най-важните места в таблицата е отбелязано мощното дукство на Адрианопол.

След смъртта на императора, градът остава във византийски ръце, когато е споменат отново във връзка похода на император Василий II срещу България през юни–август 986 г., когато императорът се предвижвал с войските си именно от споменатото в Ескориалската тактика дукство Адрианопол към Филипопол и след това Триадица. Това подсказва, че в град, който се намирал под византийска власт, не е имало

значителни войски или стратиоти, които да оформят отделна тема, а по-скоро военните нужди на областта са били изпълнявани от тагмата квартируваща в Адрианопол.

Още по на запад била създадена нова стратегия – **Нови Стримон**. По всяка вероятност клисурата Стримон, разположена в Рупелския проход, е станала сърцето на тема Нови Стримон. С обезсилването на българската държава след превземането на престолния град Велики Преслав от византийския император Йоан I Цимисхий, клисуриархът на Стримон е разширил границите на военната единица в посока на север до Кресненското дефиле и клисурата била преобразувана в тема. Ниският ранг на стратега на Нови Стримон, показва, че темата е била нужна на Византия за допълнителна защита, но нейното положение не е било от високо значение.

За функционирането на стратегията **Нови Стримон** в периода 971–976 г. са запазени шест моливдовула на Стефан императорски протоспатарий и стратег на тема Нови Стримон. Тази новоформирана тема е просъществувала за много кратко време до смъртта на император Йоан I Цимисхи през 976 г. С началото на движението на комитопулите, били извършени военни действия в посока юг, като българските войски нахлували дълбоко във византийска територия. По това време може да се предположи, че темата Нови Стримон е била унищожена от комитопулите, а нейната администрация премахната. Земите, които тя обхващала между Рупелското дефиле и Кресна, отново били върнати в границите на Българското царство.

За военно-административната единица с името **Другувития** за периода 971–986, са запазени един наративен и един сфрагистичен извор отнасящи се до лицата Петър – императорски протоспатарий и архонт на

Другувития и Исаак императорски протоспатарий и стратег на Другувития. Що се отнася до локализацията на темата, тя се е простирила северозападно и северно от Солун. Не е известен нейният център, като е възможно ръководителите на темата, да са пребивавали в Солун, като временно се появявали в административната единица. След смъртта на император Цимисхий, стратегия Другувития не е продължила съществуването си като военно-стратегическа позиция срещу незавладените от Византия западни български земи. Тази роля поели стратегиите на Солун и Стримон, както и силният Солунски катепанат. Затова следващите печати от областта са предимно на съдии и анаграфи на Другувития, които имали граждански и фискални функции.

ВТОРИ ПАРАГРАФ – ВОЕННАТА КАМПАНИЯ НА ЙОАН I ЦИМИСХИЙ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ И ИЗГРАЖДАНЕТО НА ПЪРВИЧНАТА ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНА ОРГАНИЗАЦИЯ 971 – 972 Г.

Във втория параграф разгледан е хода на бойните действия описани в писмения изворов материал, тъй като той разкрива и хода на формирането на византийски административни структури дълбоко в границите на Българското царство.

След превземането на **Велики Преслав** от император Йоан I Цимисхий градът бил възобновен или по-скоро потегнат и станал център на стратегия. Това показвало императорското желание да превърне града в устойчива крепост, за което свидетелстват и другите две сведения, според които той поставил силна стража в него, и доставил съестни продукти в изобилие. Това превръщало Велики Преслав в логистичен център, който трябвало да снабдява византийската армия с провизии и въоръжения, при по-нататъшното ѝ настъпление. Според изворите, след превземането на Вътрешния град, Йоан I Цимихий преименувал Велики Преслав по своето име на Йоанопол. Както се вижда от два печата, датирани веднага след 971

г., може да се предположи, че градът не е бил веднага преименуван. Тези моливдовули принадлежат на Йоан, императорски протоспатарий и стратег на Преслав и Адриан, императорски спатарокандидат и турмарх на Преслав, като според някои изследователи датировката им се отнася през 971 г. Други проучвания доказват, че двата печата се датират като цяло извън X в. и нямат общо с кампанията на император Йоан I Цимисхий през 971 г.

След оттеглянето на русите и усвояването на крепостта Дръстър от византийците, императорът през август 971 г. се завърнал триумфиращ към Цариград. По това време трябва да се търси и преименуването на града на името на императора, Йоанопол, действие отговарящо на делата на един триумфатор. Колко време Йоан е продължил да управлява стратегията Преслав не е известно. Във всеки случай в края на 971 г. били направени нови административни промени, и се появила новата стара стратегия именувана вече Йоанопол.

По пътя на военните действия всяка завладяна и значима крепост получавала стратег. С превземането на **Дръстър** от Йоан I Цимисхий се дало началото на ново военно-административно формирование. Затегналата се обсада на Дръстър, която излязла неуспешна във военно отношение за византийците, показала значимостта и непревземаемостта на въпросната крепост. Стратегическото ѝ разположение накарало императора да разположи стратег в нея. За кратко в края на 971 г. тя била обединена със стратегията Йоанопол. Следващото по-голямо окрупняване направено от Йоан I Цимисхий било на юг от Дръстър, където след 972 г. тема Тракия била обединена с Йоанопол, а като неин стратег бил поставен Исаак. По това време (след 972 г.) самостоятелността на стратегията Доростол е била възобновена.

В Ескориалската тактика се вижда, че между 971–975 г. била записана и възстановената самостоятелна тема Доростол, която обаче впечатлява с промененото си българско име – Дристра. Както се вижда българското наименование на града се наложило. За времето на функционирането на стратегията между 971 г. и 972–986 г. са запазени печати на нейните титуляри Мариан императорски протоспатарий и стратег на Доростол, Леон Саракинопул императорски протоспатарий и стратег на Доростол, Аркадий императорски протоспатарий и стратег на Доростол, Василианис/Василакис протоспатарий и стратег на Дристра, Теодор, който първоначално бил примикюр и стратег на Дристра, а след това получил по-високата титла протоспатарий и стратег на Дристра. Последният известен стратег е Петър, императорски протоспатарий и стратег на Дристра. Въпросните стратегии, вероятно и други са изпълнявали длъжността си до 986 г., когато Източните български земи отново били освободени от цар Самуил.

При определяне на местоположението на стратегията **Западна Месопотамия**, е необходимо да се разгледа самото име Месопотамия – Μεσολοτᾶμίας, буквално междуречие или Западното Междуречие. В тази връзка при този описателен топоним, трябва да се търсят две реки, за да има той смисъл. Йоан Скилица ясно отбелязва, че при императора дошли пратениции от Констанция и от „другите крепости намиращи се отвъд Истър“. Трябва да се има предвид, че извора споменава и за крепости намиращи се от лявата страна на Дунав. Имайки предвид защитната позиция, която Византия заела по Дунавския лимес, срещу руси и печенези, може да се приеме че Йоан I Цимисхий усвоил и български крепости отвъд Дунава, като предупредителни постове, срещу нашествия от североизток. Разглеждайки топонима, който означава междуречие, това насочва към земите между Дунавската делта и Днестър.

Вероятно стратегията е била по продължение на крайбрежието и е достигала до стратегията Боспор. Относно това кой град е бил център, където резидирал стратегът, вероятно това е бил Малък Преслав, значителна крепост на Дунав. Фактът, че стратегията е разположена на предпоследните места в Ескориалската тактика, показва ниското значение, което империята ѝ отдавала. Установена твърдо на Дунавския лимес, за Византия, тема Западна Месопотамия останала един авангард пост срещу нахлувания от северозапад.

Проблем в изследването е разкриването стратегията **Плиска (Илиупол)**. Това е причинено главно от неяснотата на сфрагистичния материал от разглеждания период. Единствено Иван Йорданов предположи и показва две групи моливдовули, които са принадлежали на стратегии на Плиска. Проблемът при тях е, че вместо очакваният топоним, на негово място е изписан топонимът Илиупол или Ианупол. В дисертационния труд е направен анализ на въпросните печати и е отдадено предпочитание на четенето Ианупол, тоест Йоанопол – Велики Преслав. Въпреки това, има ясни сведения на хронистите, които посочват, че в Плиска е бил разположен стратег. Всички извори споменават града заедно с други градове административни центрове, като Велики Преслав и Дръстър. От друга страна няма ясни печати, засвидетелстващи топонима Плиска от това време като център на стратегия. От наративния материал се вижда, че по всяка вероятност в Плиска е бил разположен стратег още при завладяването на Източна България от император Йоан I Цимисхий през 971 г. По това време такава е била и практиката на императора – в хода на кампанията във всеки новозавладян значим град да бъде разполаган стратег. Такива са примерите и със стратегиите Велики Преслав, Дръстър, Берое и др. Впоследствие е извършено окрупняването на темите и някои били обединени с други стратегии, а пък други загубили своя статут и

присъединили териториите си към по-крупните формирования. Предположено е че Плиска, град намиращ се на ок. 35 км разстояние по права линия от Велики Преслав е била присъединена към стратегията Преслав.

Според изворите след превземането на Вътрешния град на Велики Преслав, Йоан I Цимисхий преименувал българската столица по своето име на **Йоанопол**. От сфрагистичните данни са запазени няколко моливдовула които показват именно тази промяна на името на града и дават сведения за още два стратега на новосъздадената от Цимисхий тема. Запазени са печати на Катакалон, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол и на Петър императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол. Какво е станало с администрирането на тази тема, имало ли е проблеми или други били причините не е известно, но към 972 г. темата била дадена под контрола на способния стратег на Дръстър – Леон Саракинопул и обединена в новото военно-административно формирование Йоанопол и Дръстър, център на което останал градът край р. Дунав. След като и това формирование просъществувало съвсем за кратко, дори временно, Йоанопол бил обединен с Тракия начело стратега Исаак, докато Леон Саракинопул вероятно останал титуляр на Дръстър. Не след дълго, значимата тема била предадена под властта на Леон Саракинопул.

Стратегията **Йоанопол и Доростол** била създадена скоро след военната кампания на Йоан I Цимисхий като обединение между темите Йоанопол и Доростол. Неин единствен познат до сега управител е стратегът Леон Саракинопул. Фактът, че темата не е спомената в Ескуриалската тактика, показва, че тя е престанала да съществува. Имайки предвид податките от сфрагистичните паметници, трябва да се търси преназначаването на Саракинопул на поста стратег на Йоанопол и Дръстър по времето на император Йоан I Цимисхий, а не след неговата

смърт в 976 г. тъй като той е участвал в похода редом с императора и след това е заел поста стратег на тема Дръстър. Преди смъртта на Йоан I Цимисхий той дълго време е стратег на крупната тема Тракия и Йоанопол, следователно е по-логично да се допусне съществуването на темата преди тема Тракия и Йоанопол, когато малките теми, които били създавани от императора в хода на кампанията, като Велики Преслав и Дръстър сега били обединени. В тази връзка е трудно да се предположи времето на съществуване на темата, тъй като Ескуриалската тактика е датирана общо между 971–975 г. Тъй като след кампанията на Цимисхий 971 г. се виждат стратегии на самостоятелните теми на Преслав и Дръстър, може да се допусне ориентировъчна година на съществуването на стратегията – 972 г. Резиденцията на управителя на темата, била в Дръстър, именно за да пази границите на империята от север.

Малък Преслав по всяка вероятност е бил преименуван и обособен като център на катепаната **Теодорупол** следвайки примера с преименуването на Велики Преслав. Катепанатите имали функцията да защитават границите на империята, като под командата на катепаните се намирала войската на тагмата – т. нар. професионална войска, а при нужда към тях били подчинявани и стратегите на темите.

Както е известно от изворите малко преди падането на Дръстър при Йоан I Цимисхий дошли и пратеници от Констанция и другите крепости намиращи се отвъд Истър. Те му искали прошка за сторените злини и му се предавали с укрепленията. Императорът ги приел благосклонно, като изпратил хора да завземат крепостите, както и войска да ги охранява. Още тогава Йоан I Цимисхий установил контрол над тези земи, а и над Малък Преслав. След отплуването на русите императорът се погрижил за крепостите и градовете по крайбрежието на реката, и като им оставил достатъчно охрана, върнал се в пределите на ромеите. В това укрепване на

крепостите по крайбрежието на реката и поставянето на достатъчно охрана се вижда зараждането на административните единици по долното течение на Дунав – стратегията Доростол и катепанатът Теодоропол. В Ескориалската тактика катепанат Теодоропол не съществува. Вместо него се споменава катепанатът Месопотамия намирал се около Дунавската делта. Това не бива да предизвиква проблеми или да се приема че има пренатрупване на катепанати, тъй като такава военна единица е съществувала на едно и също място – около Дунавската делта, но през годините е променяла имената си, а може би и обхватът си. Що се отнася за времето, през което е съществувал катепанат Теодоропол, това е периодът непосредствено след победата на русите и триумфалното завръщане на императора в Цариград. Тогава са били преименувани и други градове – Велики Преслав на Йоанопол, а на Дристра е била върната класическата форма Доростол. Печатите на катепана Сисиний са датирани от издателя си 971–975 г., а в друга публикация след 971 г. Понеже катепанат Теодоропол не е споменат в Ескориалската тактика, неговото съществуване трябва да се ограничи до времето на написване на Тактиката. Тъй като нейната датировка не е уточнена и варира, може да се предположи едно хронологично присъствие на катепанат Теодоропол между 971 г. и 972 – 973 г. За краткото съществуване на тази военна единица подсказват и малкото открити печати на единствения досега титуляр Сисиний, и четирите от които са отсечени само с един булотирион.

Целите на катепана на Теодоропол са били защита на завладените от Византия земи северно от Стара планина. Разполагането на военната структура толкова на североизток показва, че опасността е идвала от тази посока и е била най-вече в лицето на руси и печенеги. Добрата военна логистика на отвъддунавските земи постигната от край време от

Българското царство с наличието на крепости и валове, се явила готов и удобен пост за Византия да защитава и земите южно от р. Дунав. Другата опасност, която може да се предположи е установяване на по-стабилен военен контрол на завладените земи, но тази хипотеза има по-малко предимство. Територията върху която е бил разположен катепанат Теодоропол обхващал главно делтата на р. Дунав и известно малко разширение на североизток. Още по времето на Цимисхий името на катепаната е било променено и останало така, както го срещаме в Ескуриалската тактика – Меспотамия.

ТРЕТИ ПАРАГРАФ – РЕЗУЛТАТ ОТ ЗАВОЕВАНИЕТО И СЪЗДАДЕНАТА ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНА УРЕДБА

Първоначалното администриране на източните български предели от император Йоан I Цимисхий вървяло редом с хода на военните действия. Писмените извори от периода ясно показват, че след превземането на някоя значим град, императорът укрепял крепостта, оставял съестни продукти и гарнизон в нея и продължавал пътя си. Заедно с това Йоан I Цимисхий поставял стратегии в значимите български центрове и от тях в последствие се развили византийските военно-административни единици. В тази връзка, тъй като хода на завоеванието никога не може да бъде известен, византийският император решил здраво да задържи завладените градове, като поставял в тях стратегии и турмарси. Затова първите стратегии в хода на кампанията били с малък териториален обсег и често обхващали значим град с прилежащата му територия.

Стратезите по презумпция резидирали в тези градове, но в случая въз основа на проучаването на пътя на печатите, може да се види, че дори и назначени, управителите на новосъздадените малки теми продължили да се движат редом с императора, като изпращали писма до своите стратегии. Войната още не била завършила. Що се отнася до самите теми в тях са

оставяни гарнизони подчинени на стратега, които трябвало да уреждат реда сред населението и да предотвратяват брожения и бунтове в новоспечелените за Византия територии. Войските, които били разквартирувани в отделните български градове, по всяка вероятност, били мобилизирани стратиоти от византийските теми участващи във войната. Така след края на военната кампания на император Йоан I Цимисхий в източните земи на Българското царство изникнали многобройни, но малки като територия византийски военно-административни единици. Като резултат от завоеването, източните български предели били включени във византийската провинциална администрация. Голяма част от българската територия на запад не била покорена от Византия и това наложило на император Йоан I Цимисхий да реформира новозавладените български земи, които трябвало да бъдат окрупнени.

ЧЕТВЪРТИ ПАРАГРАФ – ПРЕУСТРОЙСТВО НА ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ОТ ИМПЕРАТОР ЙОАН I ЦИМИСХИЙ (972–975 г.)

Преустройството на военно-административната система в българските земи от император Йоан I Цимисхий било извършено между 972–975 г. Така била създадена стратегията **Тракия и Йоанопол**, която е засвидетелствана в Ескуриалската тактика и в редица моливдовули на титуляри на административната единица. Кога е станало това обединение не е известно, но имайки предвид сфрагистичния материал, може да се заключи, че обединението на двете теми Тракия и Йоанопол е извършено при управлението на Йоан I Цимисхий, имайки предвид датирането на тактиката между 971–975 г. Обединението на Тракия с Йоанопол, както се вижда е било едно от крупните административни действия, които извършил император Йоан I Цимисхий. Единственият писмен извор, споменаващ името на стратегията – Ескуриалската тактика, поставя

обединението на значимо място според подредбата на останалите теми. Имайки предвид, че тактиката изброява службите в низходящ ред, се вижда, че стратегът на Тракия и Йоанопол е заемал значимото 10-тото място в листата на стратегите. Известен е значителен брой титуляри на темата, което свидетелства за нейното продължително съществуване. Досега познати са Исаак императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, Леон Саракинопул императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, Теофан императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, Ставракий императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, Никифор Ксифий императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол и Адралест, императорски протоспатарий и наместник на Тракия и Йоанопол. След прегледа на настоящите моливдовули, може да се предположи, че темата Тракия и Йоанопол е просъществувала до 986 г., когато българските войски върнали обратно териториите на север от Стара планина в свои ръце.

В периода на тези реорганизации изникнали и нови военни и военно-административни структури. **Рашкият катепанат и темата Моравия** не фигурират в Ескориалската тактика, датирана 971–975 г., но техни титуляри са засвидетелствани от данните на сфрагистиката. Според сведенията на Дуклянския презвитер, завоеванието на земите в Поморавието станало след завръщането на император Йоан I Цимисхий в Цариград. Но дали непосредствено след това или по-късно, не е известно. Трудно е да се приеме ново настъпление на изтощената от войната византийска войска в далечната посока. Тогава новозавладените земи на Българското царство е трябвало да се администрират и да се уредят във византийската провинциална уредба. Макар Тактиката да не е датирана точно, ходът на събитията показва, че едно подобно завоевание на византийските войски в посока Раш и Морава е било извършено в по-

късен етап, вероятно 974–975 г. От малко намерените печати се вижда, че то съществувало съвсем за кратко – вероятно година-две. Пътят по който се придвижили византийските войски, по всяка вероятност и логика е, това да е старият път от Дубровник към вътрешността. В тази връзка, изпратените войски за завземането на споменатите области били излъчени от морските теми Далмация с град Дубровник и Дирахион.

Целта на Византия със завладяването на тези територии и поставянето на стратег и катепан в тях се водела от идеята на Йоан I Цимисхий за пълното унищожаване на Българското царство и присъединяването на земите му в границите на империята. Въпреки успешната кампания, силите на Византия за момента стигнали до завладяването на източнобългарските земи. Голяма част от територията на Българското царство в западната част останала да съществува без цар и без столица. Ако се разгледа разположението на основните византийски теми на Балканите в близост до българските земи или такива създадени на българска територия може да се види че около ядрото, където щяло избухне движението на комитопулите бил създаден един полу-пръстен. Така от изток били разположени темите на Западна Месопотамия, Тракия и Йоанопол, катепанатите Месопотамия и Адрианопол. От югоизток били темите Нови Стримон, Стримон, Друговития, Елада и мощният катепанат Солун. От юг били темите на Никопол и Йерихо. От запад темите на Драч и Далмация. Оставал единствено северът, който трябвало да затвори непокорените земи в един пръстен. Това било осъществено със създаването на катепаната на Раш и стратегията Морава.

Последната известна промяна във военно-административното статукво, което Византия установила на територията на Българското царство било създаването на катепаната **Месопотамия**. Този катепанат е известен единствено от данните на Ескуриалската тактика. Досега не са

открити сфрагистични паметници на катепани на Месопотамия. Прецизирането на датировката на Ескуриалската тактика посочва времето на съществуване на военното формирование между 971–975 г. и по времето на император Йоан I Цимисхий. Катепанатът е разположен на едно от главните места в йерархията на Тактиката. Катепанат Месопотамия по всяка вероятност се е намирал на запад в междуречие, което изследователите свързват между реките Дунав и Днестър. Стратегията Западна Месопотамия се локализира в Дунавската делта с център Малък Преслав и обхват на североизток в посока р. Днестър. Катепанатите покривали по-обширна територия, като в случая не е пречка да съществуват съвместно със стратегия. По всяка вероятност центърът на стратегия Западна Месопотамия и на катепанат Месопотамия може да е бил един и същ – Малък Преслав. Функциите, които е имал катепанатът на Месопотамия до голяма степен се покривали с тези на катепанатът на Теодоропол – да пази Балканските граници на империята от нападение от североизток. Наличието на катепан в тази крайна част на Византия, давало на империята мобилност и бърза реакция на военните части на тагмата и стратиотите до всяка една от прилежащите административни територии. Вероятно катепанатът Месопотамия е наследник на катепанат Теодоропол.

Промяната на името (Месопотамия) се свързва с повторната реорганизация на византийската провинциална уредба направена от Йоан I Цимисхий. Реорганизацията направена от Цимисхий, имала за цел окрупняване на военно-административните единици като по сходен начин е увеличен териториалният обхват на катепаната Теодоропол, който вече достигал и до реката Днестър. Може би това не е наложило промяната на името с уточняващият топоним Месопотамия – Междуречие. Отново може да се предположи, че центърът на катепаната е останал Малък Преслав,

име, което Цимисхий не е искал да възстанови, но е избрал неутралното название на Междуречие.

Преустройството на провинциалната администрация на източните български земи се наложило, поради голямата раздробеност на създадените по време на кампанията на Йоан I Цимисхий, многобройни стратегии, които обхващали често някой значим град с областта около него. Имало нужда от по-адекватен отбранителен потенциал на стратегиите и това можело да стане чрез тяхното окрупняване, което позволява бързото концентриране на по голяма военна мощ в ръцете на един стратег. От друга страна създадените от Византия нови структури, трябвало да бъдат включени към администрацията на империята. Тази реформа е засвидетелствана от Ескориалската тактика. Император Йоан I Цимисхий не забравил за незавладените от него западни български предели. Не се намирайки в състояние да ги включи в своята администрация, империята предприела подход към обгръщане на тези земи в един обръч. Реформите на император I Йоан Цимисхий извършени между 972–975 г. допълнително заздравили контрола на Византия над българските територии. Стратегиите били главно от гарнизонен характер, като след реформата можели по-адекватно да осъществяват и нападателни функции, като бързо акумулират известен брой войници. Няма сведения българската администрация да е била масово приобщавана или да се развивал стратиотският институт.

ВТОРА ГЛАВА. ВИЗАНТИЙСКАТА ПРОВИНЦИАЛНА АДМИНИСТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ (976–1000)

Във втората глава са разгледани събитията от началото на движението на синовете на комит Никола – Давид, Мойсей, Аарон и Самуил и военните действия, които българите осъществяват срещу

византийската агресия до 1000 г. В това отношение от голяма важност за изследването е да се проучи как византийското военно-административно устройство над земите на Българското царство функционира във време на военни действия. Втората глава е разделена на три параграфа.

ПЪРВИ ПАРАГРАФ – СМЪРТТА НА ИМПЕРАТОР ЙОАН I ЦИМИСХИЙ ПРЕЗ 976 Г. И НАЧАЛОТО НА ДВИЖЕНИЕТО НА КОМИТОПУЛИТЕ

По всяка вероятност още след завладяването на източните български земи, комитопулите започнали активни действия за консолидиране на властта и непозволяването ѝ тя да бъде раздробена и лесно завзета от Византия. Примерът за българското пратеничество от Констанция и отвъддунавските земи, с което българските боляри предали доброволно на император Йоан I Цимисхий своите крепости, бил едно от най-страшните неща, които тегнели над незавладените от Византия български територии. И докато от пролетта на 972 г. до 975 г. империята била ангажирана с военни действия срещу арабите, комитопулите по всяка вероятност изграждали своя авторитет и консолидирали силите на българската държавност в западните български предели. Те чакали удобен момент, в който можели да разбият хватката на империята. Този момент дошъл със смъртта на император Йоан I Цимисхий на 11 януари 976 г. и още повече с началото на гражданската война във Византия от пролетта на 976 г. Тогава българите веднага въстанали и определили да ги управляват четирима братя Давид, Мойсей, Аарон и Самуил, синове на един от велемошните комити у българите и затова наричани комитопули. От удобния момент се възползвал и дуклянския владетел Предимир. Всичко това показва кризата, която настанала във Византия със смъртта на император Йоан I Цимисхий и вътрешното брожение на Варда Склар.

ВТОРИ ПАРАГРАФ – ВИЗАНТИЙСКАТА ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНА СИСТЕМА ПОД НАТИСКА НА КОМИТОПУЛИТЕ (976–986)

Втората параграф разглежда започналите активни военни действия на българите срещу империята. Кратките сведения, които дава Йоан Скилица, насочват към посоките, към които Комитопулите изначало атакували Византийската империя. Както се вижда, те били в посока юг от свободните от византийска власт български предели. Целта е била да се ударят темите на Верея, Стримон и Нови Стримон, които се намирали в близост до териториите на комитопулите. В тази връзка не е случайно, че първите действия били насочени в тази посока, а не към източните български земи, които са били доста по обширна територия и в този начален етап на движението са изисквали огромен ресурс за осъществяване. Стратегически преценката е била направена да се завземе това което изглежда достъпно в момента след смъртта на Цимисхий и неясната за съвременниците продължителност на апостасията на Варда Склир.

По разказа на Йоан Скилица, българите използвали момента докато византийските войски били заети в боевете срещу Склир и безнаказано нахлували във всички западни области, не само в Тракия, в Македония и земите около Солун, но и в Тесалия, Елада и Пелопонес. Това описание представлява отражение на военните действия на Самуил, които били направени. Оттук се вижда, че войските на българите извършили нахлувания върху широк фронт, като тяхната цел била да се изпробва къде Византийската защита е била най-слаба. От всичките военно-административни единици на империята най-слаба и податлива се оказала темата Елада с централния си град Лариса. Именно в тази посока през периода 980–986 г. Самуил насочил своите действия. С военните си действия българската държава осъществила пробив в обръча създаден от Йоан I Цимисхий и твърдо се установила на територията на тема Елада и

Тесалия. Войските на Самуил свободно достигнали на юг до Пелопонес, а ресурсът който завладените земи могли да предложат не бил малък.

ТРЕТИ ПРАРАГРАФ – ПРЕМАХВАНЕ НА ВИЗАНТИЙСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДЕЛИ ОТ ВОЙСКИТЕ НА ЦАР САМУИЛ (986–1000)

Едва през 986 г. византийският император Василий II успял да събере войска срещу българите, като организирал поход. Обезсилването на значимите византийски теми на Балканите вследствие на честите нахлувания на българските войски била важна стратегическа проява, която имала своите позитивни страни. Разгромът на императорската войска при Траянови врата, който от своя страна предизвикал тригодишната гражданска война във Византия, дал нов и силен тласък на политиката на комитопулите за освобождението на българските земи под византийска власт. В резултат на тези събития Византийската империя на Балканите била отслабена и сломена, а погледът на императора се обърнал към войната за запазване на престола му. Всичко това дало възможност на Самуил да продължи настъплението си на североизток и югозапад.

През 986–990 г. действията на Самуил са били активно насочени на широк фронт в Североизточна България. Какъв отпор са можели да дадат изоставените от Василий II стратегии не е ясно, но едва ли той е бил сериозен. Процесът на възстановяване на целокупното Българско царство вече текъл с пълна сила. Византийската администрация или избягала или била унищожена. Византия никога не контролирала компактно географската територия на земите на Българското царство. Вместо това, империята концентрирала военна сила в няколко крепости и градове, които комуникирали като командни центрове помежду си и имали гарнизонен характер. Така с българското настъпление на изток били унищожени византийските теми Тракия и Йоанопол, Доростол, Западна Месопотамия и др. Българските градове Плиска, Велики Преслав,

Дръстър, Малък Преслав и Отвъддунавските земи отново се върнали в пределите на Българското царство. Византийската империя не могла да стори нищо освен да гледа безучастно. Едва през 991 г. Василий II успял да организира поход срещу българите. Императорът преминал през Тракия и Македония и се спуснал до Солун, за да подсили Солунското дукство. Византийският император в течение на четири години всяка зима навлизал в българските земи и извършвал походи, които завършвали единствено с грабежи и взимане на пленници.

Вследствие на българските завоевания, империята била изтласкана от българските земи и се върнала на изходни позиции от преди войната с Българското царство. Както се вижда от изворите, голяма част от византийската темна организация на Балканите била унищожена или пострадала. Затова според изворите императорът извършвал походите си през оцелелите все още силни теми като Тракия и Македония, както и през Солун. Самуил организувал през 996 г. мащабен поход срещу Солун, където византийските армии били сломени. Според хронистите българският владетел предпочел да не обсажда Солун, а да се възползва от слабата защита на империята. Той преминал Тесалийските теснини и река Пиней и навлязал в Тесалия, Беотия, Атика и в Пелопонес през Коринтския провлак, като опустошавал и плячкосвал всички места. Така в края на хилядолетието Българското царство успяло да възобнови изгубените си територии. Византийското провинциално военно-административно устройство било премахнато в източните и югозападните български земи. Административната система, създадена и реформирана от император Йоан I Цимисхий, показала своите недъзи. Устройството на българските земи, което Цимисхий установил, се подхранвало от старите византийски теми в областите Тракия и Македония, Стримон, Солун и силните дукства на Адрианопол и Солун.

Българският цар Самуил осъзнал това, затова и първите мощни удари били насочени именно към тези единици. С отслабването им, отслабвало и византийското присъствие в завладените български земи. Адекватната и активна политика на българския владетел използвала заетостта на наследника на Цимисхий – император Василий II, и постигнала успехи за Българското царство и народ. Битката при Траянови врата през 986 г. била един от най-важните ключове по пътя на обединяване на българските земи отново под техния скиптър. Заетостта на Василий II с междуособните войни във Византия, впоследствие и с редица войни на изток, били следени внимателно от българите, които се възползвали максимално, не само да възстановят държавните си граници, но и да окажат политическо влияние над други съседни земи. До 1000 г. империята не могла да концентрира своята армия за по-продължително време на един фронт срещу Българската държава.

ТРЕТА ГЛАВА. ПОВТОРНО ВКЛЮЧВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ВЪВ ВИЗАНТИЙСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ ДО ПАДАНЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ЦАРСТВО ПОД ВИЗАНТИЙСКА ВЛАСТ (1000–1018)

Третата глава разглежда периода от повторното завладяване на териториите на Българското царство и изграждането отново на византийска администрация до края на ранносредновековната българска държава. Главата е разделена три параграфа.

ПЪРВИ ПАРАГРАФ – ЗАВЛАДЯВАНЕ НА ИЗТОЧНИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРЕДЕЛИ ОТ ИМПЕРАТОР ВАСИЛИЙ II (976–1025) И ПОВТОРНОТО ИМ ВКЛЮЧВАНЕ ВЪВ ВИЗАНТИЙСКАТА ПРОВИНЦИАЛНА УРЕДБА (1000 Г.)

Войните на два фронта, които Византийската империя водела срещу арабите в източната си половина и срещу Българското царство в Западната не давали добър резултат. Това било осъзнато от византийския император

Василий II, който решил да обърне военните действия само към един фронт – българският. Затова Василий II бил принуден да сключи десет годишен мирен договор с фатимидския халиф Ал Хаким би Амриллах (996–1021) през 1000 г. Този договор освободил голяма военен ресурс, който византийците насочили срещу Българското царство. След като договорът с арабите бил подписан, Византия успяла да си отдъхне от източния фронт и да дислоцира голяма част от източните си армии, като ги противопостави на Българското царство. Силните войски, с които императорът разполагал, принудили цар Самуил през последните петнадесет години от управлението си да промени своята стратегия към империята в дефанзивен характер. През 1000 г. императорът изпратил силна войска срещу българските крепости отгатык Хемус под предводителството на патриций Теодоракан и на протоспатарий Никифор Ксифий. Византийската войска превзела Големия и Малкия Преслав, както и Плиска. В тази връзка през 1000 г. Василий II завладял източните предели на Българското царство, като старата темна организация била възстановена. Бил възстановен и гарнизонният характер на управление на територията, който наподобявал на времето на Цимисхий, но имало и съществени промени. Имената на темите вече били български и това било една от стъпките към по-продължителното задържане на завладените земи в рамките на империята. Разбира се Василий не си правел илюзии и вместо да отпразнува триумфалното шествие извършено от Цимисхий, той още на следващата година се насочил към западните предели на България. Администрацията, която създал в Източна България е трябвало да задържи и управлява тези земи, докато войната не приключела.

Старите центрове на стратегии били възобновени. Така възникнала **стратегията Преслав**. Печатите на стратезите на Преслав са относително датирани, като редът на титулярите не може да бъде установен.

Единствено известна хронология може да се приложи при първия поставен в настоящия параграф печат на Йоан, датирането на който може да бъде отнесено или веднага след завладяването на Велики Преслав на 13 април 971 г. или веднага след повторното завладяване на града от патриция Теодоракан и протоспатария Никифор Ксифий. Както се вижда от моливдовулите след 1000 г. е било използвано българското име на града – Преслав, а в печата на Андроник Дука е изписано и пълното му име, разбира се преведено в първата си част на гръцки – Μεγάλης Πρεσθλάβας (Велики Преслав). Известни са стратегите Йоан императорски протоспатарий и стратег на Преслав, Аеций протоспатарий и стратег на Преслав, Андроник Дука протоспатарий и стратег на Велики Преслав, Йоан Малеа протоспатарий и стратег на Преслав, Константин Карантин протоспатария при Хрисотриклиния и стратег на Преслав и Мелий протоспатарий и стратег на Преслав. Важно е да се отбележи, че и след 1000 г. Велики Преслав останал важен център на кореспонденция в границите на Византийската империя. От стратегията на Велики Преслав са открити моливдовули на император Василий II, вероятно във връзка с повторното завладяване на града и разпоредби за установяването на византийската администрация. Открити са и печати свързани с гвардията в двореца в Цариград. Многобройни са и печатите на таксиарси. Това са специфични гранични подразделения, които координирали действията си с местния стратег. Незначителният брой печати на служители от централната администрация, сравнен с големия брой печати от военното командване, показва, че на града се е гледало преди всичко като на военна сила подобно на 971 г.

Печатите на стратегии от Малък Преслав показват, че името на града след 1000 г. е било използвано от византийската администрация в българският му вариант като **стратегия Преславица**, умалително от

Преслав. Откритите печати на стратези на Преславица, показват, че управителите на града са водили активна кореспонденция с другите византийски центрове в Източните български земи и със столицата на империята. Известни са стратезите Аеций протоспатарий и стратег на Преславица, Йоан Малесис патриций и стратег на Преславица, и Леон Пигонит протоспатарий и стратег на Преславица.

Градът **Плиска** е споменат в Хрониката на Йоан Скилица, като една от завладените крепости наред с Велики и Малък Преслав. Името на града не е засвидетелствано върху печати до 30-те години на XI в. Във всеки случай споменаването на Плиска от Йоан Скилица насочва, към хипотезата, че там е бил оставен стратег. За същото говорят и археологическите данни от намерените в града над 150 моливдовула. Единственият печат, засвидетелстващ името на града е на Филотей Франкопул протоспатарий при Хрисотриклиния и стратег на Плиска.

Сведения за съществуването на **стратегия Дръстър** след 1000 г. се откриват от споменаването му от Йоан Скилица през 1017 г. Според извора император Василий II получил писмо от доростолския стратег Цицикий. Що се отнася до данните от сфрагистиката, откритите сфрагистични паметници имат несигурна датировка.

Стратегията Тракия и Дръстър се отнася с по-голяма сигурност след 1000 г. Тази стратегия е известна от печатите на Давид протоспатарий и стратег на Тракия и Дръстър. За времето на нейното съществуване, може да се предположи, че е след 1000 г. и завладяването на основните български градове в Източна България, когато непосредствено там са били разположени стратези, които управлявали отделните градове. Не случайно, налице от това време са много печати на стратези без топоним. Това подсказва, че те временно са изпълнявали управленски функции и

често юрисдикцията им обхващала една крепост. В тази връзка годините след 1000 г., са времето на малките стратегии от гарнизонен характер. Що се отнася до по-късния период, известно е сведението на Йоан Скилица, че през 1017 г. в Дръстър резидирал стратегът Цицикий. Тоест, по това време отново стратегия Дръстър е съществувала самостоятелно. Така тук остава възможен периодът между ок. 1003–1016 г., когато някакви причини наложили обединяването на тема Тракия с тема Дръстър и тези причини могат да бъдат свързани с последвалите български нахлувания на изток.

Военната единица **дукство Тракия и Месопотамия** е известна само от три моливдовула всичките на един титуляр – Дамян антипат, патриций и дук на Тракия и Месопотамия. Прави впечатление, че и трите екземпляра са от три различни булотириона. Това показва, че административната единица е просъществувала по-дълъг период от време. В тази връзка като най-логичен период на съществуване на дукство Тракия и Месопотамия е след 1000 г., когато тези земи били повторно завладени от патриция Теодоракан и протоспатария Никифор Ксифий. Последният се явил един от последните стратегии на темата Тракия и Йоанопол и императорът изпратил именно него, защото той познавал добре земите. След успешното им завладяване, уменията на Ксифий били оценени от Василий II, който използвал по-нататък Ксифий в последвалите военни действия, но няма сведения да го е възвърнал на старата му позиция. Патриций Теодоракан пък се оттеглил поради старост, а новозавладените Североизточни български земи трябвало да бъдат управлявани и военно контролирани, за да можело да се осигури спокоен тил на император Василий II в борбата му срещу цар Самуил. Такава силна структура, която да подпомагала императора и да контролирала земите може да се види в дукството Тракия и Месопотамия. Що се отнася до твърдението, че след 1000 г. имената на българските градове не били променяни по византийски

образец, в случая името Месопотамия играело ролята на описателен топоним, съдържащ две думи, които могат да се преведат и на български – „между-речие“. В тази връзка Василий II не противоречал на своята идея да запазва българските имена на градовете. От 1000 г. се датират и редица печати на стратегии на Малък Преслав, чиято стратегия е влизала в дукството.

След 1000 г. Василий II успял да концентрира вниманието си срещу българите. Подписването на мира с арабите дало възможност на Византия да съсредоточи цялата си мощ срещу Българското царство. С похода на патриций Теодоракан и протоспатарий Никифор Ксифия византийската власт в Източните български земи била възстановена. Отново били уредени нови стратегии. Отново били възстановени стратегия Преслав, стратегия Плиска, стратегия Дръстър и стратегията на Малък Преслав, наречена Преславица. В тях били поставени нови стратегии с войски, които подобно на Цимисхиевата администрация имали гарнизонен характер. Единствените разлики, които се виждат в случая са, че имената на градовете вече били български. Император Василий II не следвал политиката на скъсване с българското, а го приемал в границите на империята, като раздавал и високи титли на български аристократи. Другата разлика е, че гарнизонната уредба в повторнозавладените от Византия земи за император Василий II била от временен характер, докато Българското царство не бъдело сломено напълно. Срещу най-западните му предели била създадена крупната стратегия Кефалиния и Йерихо. Редица обезсилени от българите византийски военно-административни единици били обновени и подсилени с войскови потенциал. Като основни изходни точки на императора за настъпление срещу Западните български предели били Солунското дукство и стратегията Филипопол. В даден момент император Василий II извършил окрупняване в източните български

предели. Стратегиите Дръстър и Тракия били обединени в темата Тракия и Дръстър, а войски на тагмата били подчинени на дукството Тракия и Месопотамия. Това стабилизирало и улеснявало контрола над тези земи, и подобно на Цимисхий притискало все повече Българското царство. Този катепанат и стратегия играели роля и във връзка с река Дунав, по която византийския флот се придвижил за обсадата на Видин през 1003 г.

ВТОРИ ПАРАГРАФ – ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА ИМПЕРАТОР ВАСИЛИЙ II СРЕЩУ БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И РОЛЯТА НА ПОВТОРНО АДМИНИСТРИРАНИТЕ ОТ ВИЗАНТИЯ, ЗАВЛАДЕНИ БЪЛГАРСКИ ЗЕМИ (1000–1018 г.)

След успешната кампания в Източните български предели, император Василий II насочил своята войска към Солунската област, която от години била притисната и обградена от българските войски. Макар и градът да не е бил превзет и такъв опит не е бил правен, цар Самуил доминирал в региона. Целта на императорът била не само да заздрави позициите на Византия в Солун – опити които той неуспешно правил в предишни години, но да премине в настъпление и да удари Българското царство от югозапад. Стратегията на Василий била да тръгне от периферните зони към сърцевината на Българското царство. Василевсът потърсил и подкрепата на венецианците за овладяването на Адриатическото крайбрежие и с цел премахване на българското влияние в региона. По думите на Йоан Скилица през слабо застъпеният със сведения период до битката при Ключ (1014 г.) императорът не преставал всяка година да навлиза в България и да опустошава всичко по пътя си. Българският цар не можел да се противопостави на открито поле, нито да излезе на явво сражение срещу императора. Цар Самуил търпял поражения и започвал да губи силите си. Виждайки, че не може да нанесе в открито сражение удар на непрестанно нахлуващите византийски армии, българският цар променил стратегията си и започнал да прегражда с

ровове и огради пътя на императора към България. От това кратко сведение на хронистът описващо около десет годишен период, се вижда че Василий II, започнал да затяга хватката си около Българското царство. Стратегиите, които той създал около българите, имали активна роля в подсигурияването на императора в походите му. Като най-активна военно административна единица се оказала Солунската област, от която Василий II все по-често нахлувал в България. Хватката на императора се усилвала през следващите години, когато той превземал редица български крепости, където поставял гарнизони. Така през 1001 г. гарнизони били поставени в завзетите крепости **Верея** и **Колидрон**. Императорът оставил византийски гарнизон и в **Сервия**. Последвало разполагане на гарнизони във **Воден**, а през 1003 г. и във **Видин**. Драчката стратегия била възвърната и възстановена. През 1005 г. патриций Евстатий Дафномил бил поставен за стратег на **Драч**. През 1014 г. крепостта **Мелник** се предала на византийския император където по думите Скилица Василий II оставил силен гарнизон. Императорът изпратил войска която установила контрол над крепостите **Прилеп** и **Щип**, последвал ги **Мъглен**.

От писмените извори се вижда, че с настъпателното завладяване на западните земи на Българското царство, император Василий II поставял гарнизони в завладените крепости, а в по-значимите стратегически. От друга страна стратегически като Ксифия или Евстатий Дафномил често го съпътствали с войски в походите му. В тази връзка характерът на византийската военно-административна система в завладяваните земи на Българското царство продължавал да бъде временен и осъществяван с гарнизонни войски, които трябвало да държат крепостите и да не позволяват бунтове сред българското население.

ТРЕТИ ПАРАГРАФ – КРАЯТ НА БЪЛГАРСКОТО ЦАРСТВО И ВРЕМЕТО НА НОВИ ПРОВИНЦИАЛНИ РЕФОРМИ

През 1018 г. императорът усвоил крепостта **Перник**, а в **Охрид** бил оставен за управител на града Евстатий Дафномил. Последният бил отново преназначен за титуляр на **стратегия Драч**. Същата 1018 г. в Скопие възникнала стратегия начело Давид Арианит. Той имал длъжността **стратег автократор на Скопие**. Император Василий II отдал голямо значение на град Скопие с разполагането на титуляр с такава висока длъжност. Тази длъжност превъзхожда позицията стратег. Въпреки това разположената вероятно крупна войскова единица в града, била също от временен характер. До края на Ранносредновековното българско царство византийската администрация продължила да функционира подобно на администрацията от 971 г. – със всяка превзета крепост се поставял гарнизон, а на по-значимите български центрове бил поставян стратег. Така с падането на Българското царство под византийска власт неговите земи били разпокъсани на малки стратегии, които чакали своето окрупняване и изграждане на постоянна провинциална система в годините и границите на доминиращата Византийска империя. Това било така главно заради динамичните процеси случили се по това време, които не позволили на административната система да се адаптира или да бъде организирана адекватно.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Направена е реконструкция на византийското военно-административно провинциално устройство за периода 971–1018 г., което до момента не е правено.
2. За пръв път е използван интердисциплинарен подход при проучването на темата, като са комбинирани историческите сведения с данните от сфрагистиката.
3. Установени са закономерности при първоначалното създаване на темите и последвалото развитие на военно-административната организация в земите на Българското царство.
4. Представени са основните мнения в науката върху дискуссионни въпроси, като въз основата на допълнителен анализ на наративния и сфрагистичния материал е предпочетено или предложено ново решение.
5. Текстовете на моливдовулите публикувани в темата са предадени необходимата система използвана в сфрагистиката.
6. Направен е опит известните от писмените и сфрагистични паметници управители на военно-административните структури в земите на Българското царство да бъдат подредени хронологично.
7. Изработено е приложение, което дава ясна и бърза представа за подредбата на военно-административните единици и техните титуляри.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Стратезите Леон Саракинопул и Исаак – от забравата на историята. – Кюстендилски четения, т. 18, 2018 (под печат).
2. Създаването на стратегията Западна Месопотамия – проблеми и локализиране. – Известия на Исторически музей Кюстендил, т. 21 (под печат).
3. За възникването на византийската тема „Нови Стримон“. – Музеен вестник. Регионален исторически музей – Кюстендил 20/20 (2018), с. 8.